

ABDULLAH B. YASİN VE MURABİTLAR HAREKETİ

Adnan ADIGÜZEL*

ÖZET

Murabıtlar Hareketi, V/XI. yüzyılda, Afrika kıtasında Moritanya'nın doğusunda ortaya çıkmıştır. Burası Büyük Sahra'nın batısında yer almaktadır. Gana ile Sûsulaksa arasında yer alan ve Sahra'nın iç kısımlarına doğru uzanan bu bölgede göçebe Berberî Sanhâce'ye mensup kabileler yaşamaktaydı. Bu hareketin kurucusu, Mağribu'l-Aksa'da Nefis kentinde bir ribatta öğrenci iken, bölgedeki kabile başkanlarından Yahya b. İbrahim'in daveti üzerine Sahra'ya geçen Abdullah b. Yasin'dir. Onun eğitim vermek amacıyla davet edildiği Sahra'da yaptığı çalışmalar bir süre sonra büyük bir tepki çekmiştir. Bunun üzerine o küçük bir grupla oradan ayrılarak Senegal Nehri üzerindeki bir adaya yerleşmiştir. Abdullah b. Yasin, burada kurduğu bir ribatta eğitim çalışmalarını sürdürmüştür. Kısa zamanda kendisine katılanların sayısının hızla artmasıyla, dinî eğitim yanında askeri ve siyasi eğitim çalışmaları da yürütmeye başlamıştır. Böylece Murabıtlar hareketinin ortaya çıkmasını sağlamış ve kısa sürede Sahra'yı ve Mağribu'l-Aksa'yı kontrol altına alacak şekilde güçlenmiştir. Biz bu çalışmamızda Abdullah b. Yasin ile başlayan Murabıtlar Hareketi'nin doğuşunu ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Abdullah b. Yasin, Murabıtlar, Berberiler, Mağrip, Sahra.

ABDULLAH B. YASİN AND THE ALMORAVID MOVEMENT

ABSTRACT

The Almoravid Movement arose in Africa, in the east of Mauritania, in the region of Sahra in the 5/11th century. Stretching through the midland between Ghana and Susulaksa, this region was inhabited by tribes that belonged to the Nomadic Berber Sanhaja Tribe. The founder of the Almoravid Movement was Abdullah b. Yasin, who went to Sahra while he was a student at a ribat (monastery fortress) in the town of Nefis, Maghrib al Aqsa, at the invitation of Yahya b. İbrahim, one of the tribal chieftains in the region. In Sahra, where he was invited in order to give religious teachings, he soon came in for huge reactions for his activities. Therefore he abandoned Sahra with a small group of followers, withdrawing to an island on the Senegal River. He continued to perform religious preachings at the ribat he founded there. With his adherents increasing greatly in a short time, he combined his religious instruction with military training and political education. Thus he led to the emergence of the Almoravid Movement and soon became strong enough to conquer Sahra and Maghrib al Aqsa. The present study deals with the rise of the Almoravid Movement which was initiated by Abdullah b. Yasin.

Keywords: Abdullah b. Yasin, the Almoravids, Berbers, Maghrib, Sahra.

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, adiguzela63@gmail.com.

Giriş

Emevilerin sonuna kadarki (750 m.) dönemde tek devlet çatısı altında bulunan Müslümanlar, Abbasiler Devleti döneminde çeşitli yarı bağımsız ve bağımsız devletlerin kurulmasıyla siyasi olarak birden çok devletle temsil edilmişlerdir. Bu anlamda Mağrib bölgesinde de Murabitların ortaya çıktığı hicri V/XI. yüzyıl ortalarına kadar birçok devlet kurulmuştur. Bu çalışmanın konusu olan Murabitlar Hareketi/Devleti Mağrib'te, Sahra denilen yerde ortaya çıkmıştır. Sahra'nın sınırları Der'a vadisinin güneyinden itibaren beş günlük¹ uzaklıkta yer alan Tarcâ'dan başlamakta ve Bilad-ı Sudan² denilen bölgeye kadar uzanmaktadır. Bu bölgede Müslüman kabileler yaşamaktaydı. Burada yaşayan kabileler Müslümanların bölgeye geldiği dönemlerde Mecusiydi. Burada yaşayan Berberi asıllı kabileler, III/IX. yüzyılda Müslüman olmuştur.³ Ancak gözden irak bu iç kesimlerde İslamiyet'in kabulünden sonra İslami eğitim konusundaki yetersizliklerden dolayı dinî anlayış, yaşayış ve yorumlamalarda Müslümanların ana gövdesinden farklı ve daha zayıf bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında bölgede dinî anlayış, uygulama ve ibadetlerle ilgili temel bilgileri öğretecek ve dinî yaşayışta örnek olacak kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Sahra'daki kabile liderlerden olan Yahya b. İbrahim de bu ihtiyacı görüp tedbir almaya çalışmıştır. O, hac ibadeti için doğuya gitmiş (427/1036), dönüş yolunda kabilesine Kur'an ve İslam dinini bütün kurallarıyla öğretecek bir rehber, bir hoca olarak Abdullah b. Yasin'le (430/1039) Sahra'ya dönmüştür. Murabitlar Hareketi de onun çalışmalarının bir sonucu olarak Sahra'da ortaya çıkmıştır.

Murabitlar, ortaya çıkmalarından itibaren çevrelerindeki Müslümanlar için kurtarıcı rolü üstlenmişlerdir. Onlar, önce içinde doğdukları Sahra'yı, sonra Sicilmâse ve Der'a'daki fakihlerin davetiyle Mağribu'l-Aksa'yı zalim idarecilerden, ahlaki çöküntü ve dinî anlamdaki cehalet ve yanlış uygulamalardan kurtarma misyonu üstlenmişlerdir. Bu misyonları XI. yüzyılda Endülüs'te hayat bulmuş, buradaki Müslümanların yardım taleplerini karşılamak için Endülüs'e geçmişler (1086), buradaki Hıristiyan güçlerle mücadele etmişlerdir.⁴

Murabitlar Devleti'nin kurulmasıyla bölgede siyasi, ekonomik ve dinî bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. V/XI. yüzyılda Sahrâ'daki Sanhâce kabileleri güçlü Gana Krallığı tarafından sıkıştırılmaktaydı. Bölgedeki özellikle tuz ticareti ve buna bağlı olarak bölgede var olan kervan yolunun kontrolü için mücadele edilmekteydi. Abdullah b. Yasin'in bölgeye gelmesi ve Mura-

- 1 Bir günlük yol, bir merhale, yani bir kişinin bir günde gidebileceği ortalama mesafe, yaklaşık 30 km.
- 2 Sudan (Bilâdu's-Sudan), Moritanya'dan Mısır'ın güneyine, Kızıldeniz sahillerine kadar uzanan kısmı ifade etmektedir. Bkz. Kazvini, Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmut (ö. 682/1283), *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-Ebâd Tasnifi'l-Emami'l-Âlem*, Dâru's-Sâdır, s. 24, Beyrut 1960.
- 3 İbn Haldun, Abdurrahman (ö. 808/1406), *Tarihu İbn Haldun*, Yayınlayan, H. Şahade, VI, s. 243, Beyrut 2000; Yıldız, Hakkı Dursun, *Berberiler*, DİA, V, s. 478-483, İstanbul 1992.
- 4 Halife, Hâmid Muhammed, *Yusuŧ b. Taşfin*, Dâru'l-Kalem, s. 59, Dimeşk 2003.

bitlar Devleti'ni kurmasıyla siyasi üstünlük ve buna bağlı olarak ekonomik olarak bölgenin ticari hareketliliği tam olarak Sanhâce kabilelerinin kontrolünde yürütülmüştür.

Diğer yandan ahlaki anlamda bölge çok kötü bir durumdaydı. Zina, hırsızlık, gasp ve çeşitli haksız uygulamalar Murabıtlar tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Had cezaları uygulamaya konmuş, dinî duyarlılığın artırılması için bütün halka eğitim verilmiş ve ibadetlerin yerine getirilmesi için çalışılmıştır. Bölgede yaklaşık üç asırdan beri devam eden sapık (heterodoks) Bergavâta hanedanlığı ortadan kaldırılmıştır. Yine Sûsulaksâ'da yerleşmiş olan Fatimilere bağlı Cebeliyye adlı Şii emirlik ortadan kaldırıldı⁵ ve halk arasında Malikiliğin yerleşmesi sağlandı.

Abdullah b. Yasin, bölgedeki çalışmaları ve ıslahatçı özelliklerinden dolayı İbn Ebî Zer tarafından *Murabıtların mehdisi* olarak nitelendirilmiştir.⁶ Bu mehdilik deyim anlamıyla değil, kelimenin asli anlamıyla, yani lideri olduğu toplumun yol göstericisi anlamında yerinde bir kullanımdır. Zaten onun deyim anlamıyla mehdilik iddiası söz konusu olmamıştır. Onun hakkında söyleyebileceğimiz söz, Murabıtlar hareketinin kurucusu ve ilk lideri, bölgede başarılı bir ıslahatçı olduğudur.

Murabıtlar, kendilerinden sonra kurulan Muvahhidler ve onların devamı niteliğindeki Hafsilerin hazırlayıcıları olmuşlardır. Diğer yandan Endülüs'te Müslüman varlığının devamı için büyük çaba göstermişler, bu anlamda da önemli rol üstlenmişlerdir.

1-Abdullah b. Yasin'in Kimliği, Şahsiyeti ve Liderliği

Murabıtlar Hareketi veya Murabıtlar Devleti deyince ilk akla gelmesi gereken kişi Abdullah b. Yasin'dir. Onunla ilgili kaynaklarda yer alan bilgi, oldukça sınırlıdır. Doğum tarihi, ailesi ve anne-babası hakkında kaynaklarda hemen hemen hiç bilgi bulunmamaktadır. Onun kimliği ile ilgili bilgi neredeyse ismiyle sınırlıdır. Onun adı *Kitabu'l-Hülel'de* Şeyh Ebû Muhammed Abdullah b. Yasin şeklinde verilmiştir.⁷ Zirikli, onun adını Abdullah b. Yasin b. Mekû, el-Cezûlî el-Masmûdî şeklinde vermekte⁸ diğer kaynaklarda ise genellikle Abdullah b. Yasin şeklinde yer almaktadır. İsmının sonunda yer alan *el-Cezûlî* kelimesinden yola çıkılarak onun, Sûsulaksa'nın batısında bir sahil şehri olan Mâse civarında yaşamakta olan Berberî Cezûle kabilesine mensup olduğu anlaşılmaktadır.

5 İbn Ebî Zer el-Fâsi (ö. 727/1327), *el-Enisü'l-Mudrib bi Ravdi'l-Kırtas fî Ahbâri Mulûkü'l-Mağrib Târihu Medinetü Fâs*, s. 129, Rabat 1972; Yiğit, İsmail, *Murabıtlar*, DİA, XXXI, s. 152, İstanbul 2004.

6 İbn Ebî Zer, s. 132.

7 *Kitabu'l-Hülelü'l-Mevşiyye* (ö.783/1382 sonrası), müellifi meçhul, Yayınlayan, S. Zekkar, A. Zemame, s. 19, 20, Dârulbeydâ 1979.

8 Zirikli, Hayreddin (1989), *el-A'lâm Kamûsu't-Terâcim*, VI, s. 44, Beyrut 1989.

Bekrî, Abdullah b. Yasin'in annesinin Cezûle'den Tin Yezâmârın ve Gâna şehrinin Sahra tarafında yer alan Temâmânevt köyünden olduğunu rivayet etmiştir.⁹ İsminin başında yer alan Ebu Muhammed künyesinden dolayı onun çocuğunun da olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ulaşabildiğimiz kaynaklarda çocuğu ya da çocukları ve eğer varsa bunların onun ölümünden sonra ne oldukları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Onunla ilgili sınırlı bilgiler Sahra'ya geçtiği hicri 430/1039'larda başlayıp, 451/1059'da ölümüne kadar olan zaman dilimiyle ilgilidir. Ancak onun hakkındaki bu dönemle ilgili bilgiler de, özellikle özel hayatı söz konusu olduğunda karanlık kalmıştır.

Abdullah b. Yasin'in Sahra'ya geçmeden önceki hayatı ile ilgili olarak verilen önemli bir bilgi eğitim amacıyla bir müddet Endülüs'te kalmış olmasıdır. O, Mulûku't-Tavâif döneminde Endülüs'e geçerek burada yedi yıl kalmış ve çeşitli konularda ilim tahsil ederek Mağribu'l-Aksâ'ya geri dönmüştür.¹⁰ O, Endülüs dönüşünde de fakih Muhammed Veccac b. Zellû el-Lamti'nin hoca olarak bulunduğu Mağribu'l-Aksâ'daki Sicilmase'de¹¹ ya da Nefis'te¹² bulunan 'Dâru'l-Murabîtin'e¹³ katılarak ondan ilim almaya devam etmiştir. Kadî İyaz'a göre, Veccac b. Zellû'nun ilk öğrencisi Abdullah b. Yasin olmuştur.¹⁴

Abdullah b. Yasin, çok maharetli, akıllı, zeki, kabiliyetli, muttaki, birçok ilim dalında bilgi sahibi ve içinde bulunduğu toplumda seçkin, şöhretli, faziletli, takva ve dinî hassasiyeti olan, derin anlayış ve edep sahibi, aynı zamanda siyaset bilen bir kişiydi.¹⁵ Nefis'te eğitim görmekte olduğu ribattan¹⁶ hocasının teklifi üzerine, hiç tereddüt etmeden mahrumiyet ve sıkıntılarla dolu olan Sahra'ya giderek orada ihmal edilmiş ya da yanlış olarak yerleşmiş anlayışlar yerine, doğru kabul ettiği İslami öğretileri yaymak için çalışmaya razı olması,¹⁷ onun dinî hassasiyet ve samimiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Abdullah b. Yasin'den bazı kerametler rivayet edilmiştir. Mesela, Mura-bitlar topluluğunun çölde susuzluktan çok zor durumda oldukları bir sırada iki rekât namaz kılıp dua etmiş ve Murabitlar da âmin demişler, ardından

9 Bekrî, Ebû Ubeyd el-Endelûsî (ö.487/1094), *el-Mesâlikve'l-Memâlik*, Yayınlayan, A. P. Van Leeuwen ve A. Ferre, Tunus 1992; II, s. 859; Halife, s. 27.

10 *Kitabu'l-Hülel*, s. 20.

11 İbn Haldun, VI, s. 243.

12 Kadî İyaz, b. Musa b. İyâz es-Sebtî (ö. 544), *Tertibu'l-Medarik ve Tekribu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, Yayınlayan, S. A. E'râb, VIII, s. 81, Rabat 1983; İbn Ebî Zer, s. 123.

13 Zirikli, VI, s. 44; Halife, s. 28.

14 Kadî İyaz, VIII, 81.

15 İbn Ebî Zer, s. 123; İbnu'l-Esir, Ali (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Yayınlayan, M. Y. ed-Dakâka, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, VIII, s. 328, Beyrut 1987.

16 Ribat; bir çeşit dinî ve askerî müessese. Kavram olarak müstahkem Müslüman zâviyesi, dinî ve askerî mahiyette oluşturulan bir çeşit müessese olarak ifade edilebilir. Sınırdan nöbet tutan kişiye de "murabîtin" denilmiştir. Bu konuda bkz. Fuad Köprülü, 'Ribat' *Vakıflar Dergisi*, Sayı-II, 267- 278, İstanbul 1974; G. Marçais, 'Ribat' *IA*, IX, 734-738, İstanbul 1993. Ancak burada ribat kelimesi daha çok medrese anlamında kullanılmıştır. Bu kelime tam olarak kavram anlamıyla olmasa da Kur'an'da geçmektedir. Bir ayette, "savaş için bağlanıp beslenen atlar (ribâtu'l-hayl)" (el-Enfâl, 8/60), başka bir ayette de, 'nöbet tutmak' emri (râbitû) ifadesi yer almaktadır (Al-i İmrân, 3/200).

17 Sâlim, Abdulaziz, *el-Mağribu'l-Kebîr el-Asru'l-İslamî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, II, s. 692, Beyrut 1981.

namaz kıldığı yeri biraz eşeleyince buradan herkese yetecek kadar tatlı su çıkmıştır. Yine bir gün kurbağa sesinden çok rahatsız olmuşlar, Abdullah b. Yasin'in kurbağaların karşısında durmasıyla hayvanların sesi kesilmiştir.¹⁸

Abdullah b. Yasin bir lider olarak öncelikle şeriatın her alanda uygulanmasını sağlamaya çalışmak, zekât ve öşürün toplanıp harcanması gibi işleri yürütmüştür. Murabıtlara emir ve yasakları o bildirmiş, yine komutanlara cihad hedeflerini ve savaş emrini o vermiştir. O kendisini, '*Ben dininizin hocasıyım-muallimiyim.*' diyerek tanıtmıştır.¹⁹ Yine o, karışık mallardan 1/3 zekât alarak bu mallarının temizlendiğini ifade etmiştir. İbn Ebî Zer, bunu onun genel kabullere uymayan (şaz) uygulamalarından biri olarak rivayet etmiştir.²⁰

Abdullah b. Yasin, muhaliflerine karşı oldukça sert bir tavır içinde olmuştur. Onun muhaliflerine karşı bu sert tutumu, Sâlim tarafından Harici-İbâdilerin tavırlarına benzetilmiştir.²¹

O, bir lider olarak önemli kararları tâbileriyle istişare ederek sonuçlandırmıştır. Sahra'dan Mağrib bölgesine geçiş ve bazı komutanların atanmasıyla ilgili uygulamalarda bunu açıkça görmekteyiz.²² O, atadığı valilerine adaletli olmalarını, sünnete uygun hareket etmelerini, zekât ve öşürü toplamalarını ve bunun dışındaki vergileri kaldırmalarını emretmiştir.²³

Abdullah b. Yasin, yeme içme konusunda son derece titiz biriydi. Yiyeceklerin temiz olmasına önem vermesinin de bir sonucu olarak son derece cahil ve temizlik konusunda oldukça kötü olan Bergavâta bölgesinde yaşayanların etlerini yemekten ve sütlerini içmekten kaçınmış, yiyecek olarak sadece kara avıyla iktifa etmiştir.²⁴

Abdullah b. Yasin'in çok sayıda kadınla nikâhlandığını, bazen bir ayda birkaç kadınla nikâhlanıp ayrıldığı, gördüğü güzel kadınlarla nikâhlanmayı adet edindiği, ancak evlendiği kadınlara da çok az mehir verdiği rivayet edilmiştir.²⁵ Böyle bir rivayet olmasına rağmen, Murabıtların 449/1059'da Ağmat'ı almalarından sonra burada öldürülen emir Lakût b. Yusuf el-Mağrâvî'nin güzellik ve siyaset yönüyle dillere destan eşini kendisinin almayıp, komutanı Ebû Bekir b. Ömer'in nikâhlandığını görmekteyiz.²⁶

18 İbn Ebî Zer, s. 133.

19 Kitabu'l-Hülel, s. 21; Nâsirî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid, *Kitabu İstiksâ li-Ahbâr'l-Mağribi'l-Aksâ*, Yayınlayan, C. en-Nâsirî, M. en-Nâsirî, Daru'l-Kitab (yaymevi), II, s. 10, Darulbeydâ 1954.

20 İbn Ebî Zer, s. 133.

21 Sâlim, Abdulaziz, *el-Mağribu'l-Kebîr el-Asru'l-İslamî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, s. 695, Beyrut 1981.

22 İbnu'l-Esir, VIII, s. 328; İbn Ebî Zer, s. 127; Halife, s. 44-46.

23 İbn Ebî Zer, s. 129.

24 Bekrî, II, s. 859; İbn Ebî Zer, s. 132, 133; Halife, s. 30.

25 Bekrî, II, s. 864; İbn Ebî Zer, 132.

26 İbn Haldun, Tarih, VI, s. 244; Nâsirî, II, s. 14; Hüseyin, Hamdi Abdülmünim Muhammed (1986), *Tarihu'l-Mağribve'l-Endülüs fi Asri'l-Murabitîn ve Devletü Ali b. Yusuf el-Murabûti*, s. 44, İskenderiyye 1986; Brignon, V, 332.

Abdullah b. Yasin, dini ve siyasi konularda Murabıtların en yetkili kişisi ve gerçek lideriydi. O, onların son karar mercii ve hükümler konusunda tartışmasız otoriteydi. Siyasi ve askeri olarak lider konumunda olanlar da dâhil olmak üzere diğer herkes tam olarak ona bağlıydı. Gerekteğinde komutanlarına (emirlere) da ceza vermekten çekinmezdi. Mesela, Abdullah b. Yasin, komutanın can güvenliği için savaşlara bizzat katılmaması gerektiğini belirterek, '*Komutanın hayatı, askerın hayatı, onun ölümü de askerının ölümü demektir*' demişti. Abdullah b. Yasin, kendisinin bu düşüncesini dikkate almayarak bizzat savaşa katılan Yahya b. Ömer'e yirmi kırbaç vurdurarak cezalandırmıştır.²⁷

2-Sahra'ya Geçişi ve Buradaki Faaliyetleri

Murabıtlar hareketinin içinde doğduğu kabileler Gana bölgesiyle Mağrib'teki Der'a, Sicilmase bölgesi arasında kalan Sahra'da yaşamaktaydılar. V/XI. yüzyılda bugünkü Moritanya'nın doğu tarafına, Afrika içlerine doğru uzanan Sahra'da Sanhâcelilere mensup çok sayıda kabile bulunmaktaydı. Bu kabilenin atalarının Himyer Araplarına dayandığı rivayet edilmiştir. Onların Arabistan'dan Suriye ve Mısır üzerinden Mağrib'e, oradan da Sahra'ya geçerek zamanla diğer Araplarla bağlantılarının kesilmesiyle Berberleşmiş olduklarına dair rivayetler vardır.²⁸ İklim şartları gereği, düşmanlarından korunmak ya da bir sembol olarak yüzlerini peçeyle kapattıklarından dolayı onlara peçeliler, lisam/peçe takanlar anlamında Mülessimun denilmiştir.²⁹ Murabıtlar hareketi, en büyük Berberi kabilesi olan Sanhâce'nin Sahra'daki boylarından olan Lemtüne, Cudâle ve Mesûfe içinde doğmuştur.

Murabıtlar hareketinin içinde doğduğu Sahra'daki Müslüman kabileler, Sanhâce kabilesinin Mesûfe, Cudâle ve Lemtüne kolları bir anlamda İslam memleketlerinin en uç noktasında bulunuyorlardı. Onlar göçebe olarak yaşıyorlardı ve aynı zamanda Sudan'daki Hıristiyan kabilelerle de mücadele halindeydiler.³⁰ Göçebe bir hayat yaşadıkları için ziraat nedir bilmiyor, ekini ve sebze tanımıyor, un ve ekmeği görmeleri ancak bölgelerinden geçen tüccarlar yoluyla oluyordu. Hemen hemen tek gıdaları et ve sütte ibaretti.³¹ Yine Sahra'da bol miktarda uzun ve iri yılan bulunmakta, bu yılanlar oradaki insanlar için en değerli besin maddesi olarak kabul edilmekteydi. Burada

27 Bekrî, s. 861; İbn Ebi Zer, s. 127; Nâsırî, II, s. 10; Doutte, E., *Abd Allah b. Yasin al-Cuzûlî*, İA, I, s. 44, İstanbul 1940.

28 İbn Ebi Zer, s. 119; Nuveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdulvehhab (ö. 733/1333), *Nihayetü'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, Yayınlayan, Abdulmecid Turhîni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. baskı, XXIV, s. 141, Beyrut 2004; İbn Esir, IX, s. 436; İbn Haldun, *Tarîh*, VI, s. 152; *Kitabu'l-Hülel*, s. 19, 20; Ganimî, Abdulfettah Mukallid, *Mevsûatu Târihi'l-Mağribi'l-Arabî*, I-II, s. 101, Kahire 1994; Hüseyin Hamdi, s. 37; Altundağ, Şinasi, *Murabıtlar*, İA, VIII, s. 580, İstanbul 1954.

29 *Kitabu'l-Hülel*, s. 19; Nuveyrî, XXIV, s. 145; Sâlim, II, s. 695; Ganimî, s. 104.

30 *Kitabu'l-Hülel*, s. 17.

31 İdrisî, eş-Şerif (ö.1166), *Kitâbu Nüzhetü'l-Müştak fi İhtirâki'l-Afâk*, s. 31, 34, Leiden 1863; Bekrî, II, s. 857; İbn Ebi Zer, s. 120-122; İbn Haldun, *Mukaddime*, I, s. 266, 267.

suyun çok az olması, gıda temininin güçlüğü ve diğer doğal şartların ağırlığı dolayısıyla hayat büyük bir zorluk içinde geçmekteydi.³²

Sahra'da sıcaklık gündüzleri 60 dereceye kadar çıkarken geceleri ise sıfır altına düşebilmektedir. Yakıcı rüzgârların tulumdaki suyu kurutacak kadar etkili olduğu ve 50 metre yükseklikte tepeler ve denizlerdeki yüksek dalgalar gibi kum dalgaları oluşturur. Bu kum dalgalarıyla tepelerin sürekli yer değiştirdiğinden burada yol bulmak oldukça zordur.³³ Sahra'yı geçtikten sonra, su sorunu bitiyor, Gana'ya yakın bölgelerden itibaren ormanlık ve bol yağış alan bir coğrafyaya ulaşılabilirdi. Buradaki olabildiğince yükselmiş ormanlık alanda fil, gergedan ve zürafa gibi hayvanlar yaşamakta ve yine bölgede altın madeni bulunmaktaydı.³⁴

Sahra'da yaşamakta olan Sanhâce Kabilesi'nin Cudâle kolundan olan Yahya b. İbrahim³⁵ bölgedeki kabilelerin ileri gelenlerinden on kişilik³⁶ bir grupla hacca gitmişti (430-440/1039-1049).³⁷ O, hac dönüşünde Mağrib'in kültür merkezlerinden Kayravan'da bir müddet kaldı. Yahya b. İbrahim, Kayravan'da bulunduğu sırada, fakih Ebû İmran Musa el-Haccel-Fâsî'nin derslerine katılarak onunla tanışma imkânı buldu. Ebu İmran, Fas'tan çıkıp kutsal toprakları ziyaret etmiş, Bağdat'a geçmiş ve buradaki Ebû Bekr b. Tayyib gibi âlimlerden ders almış bir şahsiyetti. Eğitimi tamamlayıp Mağrib'e döndükten sonra Kayravan'a gelerek burada kendi ders halkasını oluşturdu.³⁸ Ebû İmran, İbrahim'le sohbetleri esnasında ona kabilesinin dinî yönden ne durumda olduğunu sorunca, onların son derece cahil olduklarını, Sahra'da bilgi elde etme imkânlarının olmadığını, kendileri dışında gördükleri tek kişinin yörelerinden gelip geçen deve tüccarları olduğunu, dolayısıyla dinî konularda çok yetersiz kaldıklarını söyledi. Yahya, kabilesinin genel olarak İslamiyet namına sadece şahadet getirmeyi bildiğini, İslam dininin diğer kurallarından ise tamamen habersiz olduğunu belirtmiştir.³⁹ O, Ebu İmran'la konuşması esnasında halkından Kur'an ve dinî bilgileri öğrenmeye meraklı birçok kişi olduğu halde hocaları olmadığı için bir şey yapamadıklarını ifade ederek Ebû İmran'dan kabilesini cehaletten kurtarıp onlara Kur'an'ı ve dinî bilgileri (fıkıh-ilmihal) öğretmesi için öğrencilerinden birini kendisiyle birlikte

32 İdrisi, s. 30, 31, 34.

33 Hikmet Naci, *Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Beberler*, s. 8, İstanbul 1955.

34 Kazvini, s. 24, 57.

35 Kadî İyaz, İbnu'l-Esir, Zehebî, Nuveyrî ve İbnu'l-Verdî gibi bazı kaynaklarda Ebu İmran ile görüşen ve kendileri için hoca talebinde bulunan kişinin Cevher b. Sakkum isimli bir kişi olduğu rivayet edilmiştir. Bkz. Kadî İyaz 1983: VIII, 81; İbnu'l-Esir 1994: VIII, 328; Zehebî 194: XXXI, 79; Nuveyrî 2004: XXIV, 139; İbnu'l-Verdî 1970: I, 345.

36 İbnu'l-Hatib es-Selmâni, Lisanuddin (ö. 776/1374), *el-İhâta fî Ahbâri Gurnata Ba'du Ahbârthi I-IV*, Yay. M. A. İnan, II, s. 82, Kahire 1975; Bel, Alfred, *Firâku'l-İslamiyye fî Şimâli'l-İfrîkînine'l-Fethi'l-Arabî Hatta'l-Yevm*, Ter. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-'arbi'l-İslâmî, s. 228, Beyrut 1981.

37 Bu konuda verilen en eski tarih 427/1036'dır. İbrahim b. Yahya ve Ebu İmran'ın karşılaşması ve Abdullah b. Yasin'in Sahra'ya geçmesiyle ilgili tarih ise 430-440/1039-1049'dur. Bkz. Bekrî, II, s. 858; İbn Ebî Zer, s. 123; İbnu'l-Hatib, İhata, II, s. 182; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 242; Harekât, I, s. 158.

38 İbn Ebî Zer, s. 122; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 242.

39 Kadî İyaz, VIII, s. 81; Nuveyrî, XXIV, s. 140.

göndermesini istedi. Ebu İmran, bu konuyu öğrencileriyle görüştü, ancak Sahra'ya gitmenin ve orada yaşamının zorluk ve sıkıntularından dolayı öğrencilerinden hiç biri Yahya ile birlikte Sahra'ya gitmeye razı olmadı.⁴⁰

Ebû İmran'ın öğrencilerinin Sahra'ya gitmeye razı olmaması üzerine Yahya b. İbrahim'i, kendileri gibi Berberî asıllı, dilleri, yaşayışları, kültürleri benzer olan, kendilerini daha iyi anlayabilecek ve bundan dolayı da daha başarılı olacağını düşündüğü eski arkadaşlarından Veccac b. Zellû el-Lamti'ye gönderdi.⁴¹ O zamanlar Veccac b. Zellû, Mağribu'l-Aksâ'da, Sûs bölgesindeki, Nefîs ya da Sicilmâse'de⁴² bir ribatta ders vermekteydi. Veccac, iyilikleri ve ibadetleriyle şöhret bulmuş biriydi.

Ebu İmran, Yahya b. İbrahim'e, Veccac b. Zellû'nun kendisine hoca bulma konusunda yardımcı olabileceğini belirterek, ona hitaben bir mektup yazdı. Bu mektup, selamla başlıyor ve ardından da mektubu kendisine getiren Yahya b. İbrahim el-Cezûlî'nin talebini ifade ediyordu. Sonra da öğrencilerinden *günahlardan sakınan ve dinî bilgisi kuvvetli, siyasi açıdan kabiliyetli, gideceği halka Kur'an ve İslam şeriatını öğretebilecek ve onların dinî anlayışlarını geliştirecek* bir hoca tayin etmesini istiyordu. O mektubunu, öğrencilerinden bu konuda uygun birini onunla birlikte Sahra'ya göndermesinin hem kendisi ve hem de göndereceği öğrencisi için büyük bir sevap/ecir vesilesi olacağını belirterek bitiriyordu.⁴³

Yahya, biraz da yolu üzerinde sayılan Mağribu'l-Aksâ'daki, Veccac b. Zellû'nun bulunduğu ribata uğrayarak ona Ebû İmran'ın mektubunu verdi. Veccac onu çok iyi bir şekilde karşılamıştı. O, arkadaşı Ebû İmran'ın mektubunu okuduktan sonra öğrencileriyle bu konuyu görüştü. Onlara bu işin önemi ve kazanılacak sevabı anlattı. Daha sonra da bu iş için öğrencilerinden Ebû İmran'ın mektubunda belirtilen şartlara uygun olarak gördüğü (akıllı, zeki, muttaki, ilim ve siyaset bilen biri olan) Abdullah b. Yasin el-Cezûlî'yi seçmiştir.⁴⁴ Abdullah b. Yasin de hocasının bu konudaki talebini kabul ederek Yahya ile birlikte Sahra'ya gitmeye razı olmuştur.

Abdullah b. Yasin ve Yahya b. İbrahim fazla vakit kaybetmeden Cudâle kabilesinin yaşamakta olduğu Sahra'ya geçmişlerdir. Onlar burada Cudâle ve Lemtûne kabileleri tarafından çok iyi bir şekilde, büyük bir sevinçle karşılanmışlardır. Yahya b. İbrahim, Abdullah b. Yasin'in ilim ve fazileti konusunda bilgi verince, halk ona karşı büyük bir saygı göstermiştir. Yahya, onu kendi evinde misafir etmiştir.⁴⁵

40 İbn Ebî Zer, s. 123; *Kitabu'l-Hülel*, s. 19, 20; Brignon, J., "Murabitlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ter. Komisyon, Çağ Yay., V, s. 331, İstanbul 1987; s. 229.

41 "Ganimî, s. 118, 119; Hasan, Ali Hasan, *Hadâratu'l-İslamiyye'l-Mağribve'l-Endülüs*, *Asru'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn*, I. Baskı, Mektebetu'l-Hancı, s. 19, Mısır 1980; Bel, s. 229.

42 İbn Ebî Zer, s. 123; *Kitabu'l-Hülel*, s. 20; Zirikli, VI, s. 44.

43 İbn Ebî Zer, s. 123; Halife, s. 26; Bel, s. 229, 230.

44 İbn Ebî Zer, s. 123; *Kitabu'l-Hülel*, s. 19, 20; İbnu'l-Hatib, *İhata*, II, s. 182; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 243.

45 İbn Ebî Zer, s. 124; Nâsırî, II, s. 7.

Abdullah b. Yasin, Sahra'ya gelmesinden sonra ileri gelen, fakih ve toplumda iyilikleriyle öne çıkan (ehlü'l-hayr) yetmiş kişi ile birlikte dinî konularda dersler yapmaya başladı.⁴⁶ O, bu derslerinin yanında orada bulunmasının bir gereği olarak toplumda yanlış ve İslam diniyle bağdaşmadığını düşündüğü konularda uyarılarda bulunmuş ve dinin kurallarını açıkça anlatmaya çalışmıştır.⁴⁷ Bu anlamda evinde misafir olduğu Yahya'nın dokuz eşi olduğunu öğrenince, bu durumun İslam şeriatına uygun olmadığını, İslam'a göre en fazla dört eş alabileceğini, dolayısıyla bunlardan beşini bırakması gerektiğini belirtti. Yahya bu uyarıyı kabul etmiş ve sonra da diğer kabile başkanlarına da bu konudaki dinî kurallar anlatılmıştır.⁴⁸

Abdullah b. Yasin, Sahra'daki halka ve ileri gelenlere dinî kuralları yoğun bir şekilde hatırlatmıştı. O, hukuk kurallarının adil bir şekilde uygulanması, insanlar arasında eşit muamele yapılması, sünnete uygun bir hayat yaşanması gibi konular üzerinde ısrarla durdu. Ancak bu konudaki ısrarlı çabaları tepkiyle karşılandı.⁴⁹ Yine sürekli bid'at olarak kabul ettiği uygulamalara karşı çıkması ve bu konuda tavizsiz bir tavır takınması, bir zaman sonra başlangıçtaki sevgi ve saygı ortamının kaybolmasına yol açtı. Muhatapları onun iyiliği emr ve kötülüğü nehyetme konusundaki sert ve ısrarcı tavrına tepki olarak, onu dinlememeye ve kendi haline bırakmaya ve hatta ondan nefret etmeye başladılar.⁵⁰ Bundan da öte sürekli ona zorluklar çıkarmaya ve yanlarına yaklaştırmamaya çalıştılar.

Sahra'daki insanlar cehaletleriyle birlikte ahlaki olarak da çok kötü durumdaydılar. İçlerinde birbirlerinin mallarını gece baskınlarıyla çalanlar, birbirini öldürenler ve hatta bundan da öte ahlaksızlıklar yapan ve bunu da çekinmeden söyleyen kişiler vardı.⁵¹

Diğer yandan bölgeye daha önce dinî konularda yeterli bilgiye sahip kişilerin gelmeyişi ve onların geleneksel olarak gördükleri uygulamaları kural olarak kabul etmeleri önemli problemlerden sayılıyordu. Abdullah b. Yasin'in dinî konulardaki açıklama ve hükümleri bölgede daha önceden dinî konularda otorite sayılan kişilerle ihtilafa düşmesine sebep oldu.⁵² Bekrî'nin rivayetine göre, Abdullah b. Yasin'in çalışmaları devam ederken Cevher b. Sekkum isimli bir fakih yanına aldığı ileri gelenlerinden iki kişiyle başı çekerek ona karşı saldırıya geçtiler. Onlar, insanların Abdullah b. Yasin'e bir şey danışmalarını ve onun da görüş bildirmesini yasaklamışlardır. Bununla da yetinmeyerek onun evini yağmalamışlar, yıkmışlar ve onu kovmuşlardır. Abdul-

46 *Kitâbu'l-Hülel*, s. 20, 21.

47 Kadî İyaz, VIII, s. 81, 82; Hasan, s. 20.

48 İbn Ebî Zer, s. 124; Halife, s. 27.

49 Ganimî, s. 121.

50 İbn Ebî Zer, s. 124; Näsirî, II, s. 7; Ganimî, s. 121.

51 Nuveyrî, XXIV, s. 142; Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748), *Tarihu'l-İslam ve Veşeyâtu'l-Meşâhîre'l-A'lâm*, Yayınlayan, Ö. A. Tedmuri, Dâru'l-Kitâb el-Arabi, XXXI, s. 82, Beyrut 1994.

52 Hüseyin, en-Nâni Veled, *Sahrâu'l-Mülessimin*, s. 156, Beyrut 2007.

lah b. Yasin maruz kaldığı bu kötü muamele karşısında korkuya kapılarak kaçmış ve hocası Veccac b. Zellû ile bu konuyu istişare etmiştir. Sanhâce kabilelerinin Abdullah b. Yasin'e yaptıkları bu kötü muameleye çok üzülen hocası, bu kabilenin ileri gelenlerine bir mektup yazarak yaptıkları işin çok çirkin ve kötü olduğunu belirtmiş, onları kınamış ve azarlamıştır. Sonra da Abdullah'ın görevine devam etmesini istemiş; o da, Sahra'daki Sanhâce kabileleri arasındaki çalışmalarına devam etmeye çalışmıştır.⁵³

İbn Haldun, Abdullah b. Yasin'in bölgeye geçmesinden bir müddet sonra kendisini buraya getirmiş olan Yahya'nın öldüğünü rivayet eder. Onun ölümü üzerine, zaten tebliği ve teklifleri kendilerine meşakkatli ve zor gelen halkın Abdullah b. Yasin'den uzaklaşmaya başladıklarını belirtir.⁵⁴ Diğer kaynaklara göre ise Yahya b. İbrahim'in ölümü daha sonraki bir dönemde gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak o, Sahra'ya gelişinde büyük bir sevinçle karşılanmış olmakla birlikte, zaman içinde buradaki çabalarının bir anlamı kalmadığını düşünerek az sayıdaki tabileriyle istişare etmiş ve bölgeyi terk etmekten başka çare kalmadığı kanaatine varmıştır. Bu kanaati gereğince tebliğ için daha elverişli ve faydalı olduğunu kabul ettiği Sudan'a gitmeyi ve çalışmalarını orada sürdürmeyi düşünmüştür. Ancak Yahya b. İbrahim, onun bu kararına karşı çıkarak bölgeye geliş amaçlarının Sanhâce kabilesine mensup kişileri dinî konularda eğitmek olduğunu hatırlatmış ve tek başına bile olsa bölgede kalıp ders vermeye devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Alternatif olarak da buldukları yere çok uzak olmayan Nijer Nehri üzerindeki bir adada ribat kurma teklifini getirmiştir.⁵⁵ Bu teklifin kabul edilmesiyle yeni bir dönem başlamıştır.

3-Ribat Kurması ve Bazı Uygulamaları

Abdullah b. Yasin, aralarında Lemtûne liderlerinden Yahya b. Ömer ve kardeşi Ebu Bekir gibi kişilerin de bulunduğu yedi kişilik küçük bir grupla,⁵⁶ Nijer/Senegal Nehri içinde,⁵⁷ bir adada ribatını kurmuştur. Ribatın kurulduğu yer ormanlık bir bölgeydi ve burada, avlanacakları çeşitli hayvanlar, kuşlar ve balıklar yanında vahşi hayvanlar da bulunmaktaydı.⁵⁸

Abdullah b. Yasin ve beraberindeki tabileri ribattaki günlerini eğitim ve ibadetle geçirmeye başlamışlardır. Onlar çalışmalarını devam ettirirken, üç ay kadar bir zaman içinde onların bu durumu bölgenin her yanında du-

53 Bekri, s. 858-860; Halife, s. 29-32; Ganimi, s. 121, 122.

54 İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 243.

55 İbn Ebî Zer, s. 124, 125.

56 Kâdi İyaz, VIII, s. 81; İbn Ebî Zer, s. 125; İbnu'l-Hatib, *A'mâl*, III, s. 227; Salim, II, s. 693; Halife, s. 32.

57 Ganimi, s. 122, 123; Altundağ, VIII, s. 581; Yiğit, XXXI, s. 152.

58 İbn Ebî Zer, s. 125; Ganimi, s. 124.

yulmuş yaşayış şekilleri ve amaçları kulaktan kulağa anlatılmış, insanlarda onlara karşı bir sevgi ve meyil oluşmuştur.⁵⁹ İşte bu aşamadan sonra, Abdullah b. Yasin'in tabileri hızla artmaya başlamış, İbn Haldun'un rivayetine göre, 'kalbinde birazcık iman (hayr)' olanlar akın akın onlara katılmaya başlamışlardır.⁶⁰

Abdullah b. Yasin, ribata gelerek kendi istekleriyle cemaatine katılan kişilerin sonsuz sevgi ve bağlılığını kazanmıştır. O, tabilerini Kur'an ve sünnet bilgisiyle yetiştirmeye çalışmış, onlara abdest, namaz, zekât ve diğer farz ibadetleri açıklamış, takvaya ve iyiliklere yönlendirmiş, cenneti kazanmak ve cehennemden korunmak için neler yapmaları gerektiği bildirmiş, onları sevap kazanmak için iyi işler yapmaya ve cihada teşvik etmiştir. Kısa zamanda onun yanında toplananların sayısı bin kişiyi bulmuştur. O, kendi topluluklarına katılanlara, ribat mensupları ya da ribatta olanlar anlamında **Murabitûn** ismini vermiştir.⁶¹

Abdullah b. Yasin, ribatta bulunanların sayısının iyice arttığı bu dönemde onlara bir konuşma yaparak, artık büyük, güçlü ve bölgedeki en önemli topluluk haline geldiklerini, bunun bir nimet olduğunu ve bundan dolayı Allah'a şükretmeleri gerektiğini belirtmiştir. Yine buradaki halka iyiliği emr ve kötülüğü nehyetme ve cihat etme zamanının geldiğini söylemiştir. Bu konuşmadan sonra onu dinlemekte olan murabıtlar, kendilerine vereceği her emre itaat etmeye hazır olduklarını, hatta *babalarını öldürmesini emretse bile* hiç tereddüt etmeden emrini yerine getireceklerini söylemişlerdir.⁶²

Abdullah b. Yasin'in ribatına katılan adamlarına siyasi ve askeri eğitim vererek yetiştirmesi ve bölgedeki muhaliflerine karşı mücadeleye hazır hale gelmesi 445/1053 yılında tamamlanmıştır.⁶³ Bundan sonraki aşamada o, adamlarını gruplara ayırarak kendi kabilelerine göndermiş ve onları uyarılarını, onlara Allah'ın emirlerine uymaları ve günahlardan kaçınmaları gerektiğini bildirmelerini söylemiştir.⁶⁴ Bütün bu çabalar ve uyarılar beklenen olumlu sonucu vermeyince o, son bir girişim olarak kabilelerin ileri gelenleriyle bizzat görüşme kararı almıştır. Onları buldukları yere davet ederek yedi gün boyunca dinî emirlere uymaları ve bu emirleri uygulamaları, tövbe edip cennete layık işler yapmaları, cehenneme götürecek işlerden kaçınmaları gerektiğini bildirmiştir. O, bu şekilde uyarılarda bulunarak onlara dünya hayatının sonunu hatırlatmıştır. Ancak kabilelerin ileri gelenleri onun uyarılarına olumlu cevap vermedikleri gibi ondan iyice uzaklaşma yolunu seçmişlerdir. Bundan sonra Murabıtlar için yeni bir dönem, yani silahlı çatışma dönemi başlamıştır.⁶⁵

59 İbn Ebi Zer, s. 125; Zirikli, IV, s. 44; Halife, s. 34; Ganimi, s. 124.

60 İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 243.

61 İbn Ebi Zer, s. 125; Ganimi, s. 125; Hasan, s. 21; Bel, s. 231.

62 İbn Ebi Zer, s. 125; Nasrî, II, s. 8; Halife, s. 35; Ganimi, s. 126; Hasan, s. 21, 22.

63 Ganimi, s. 126.

64 İbn Ebi Zer, s. 125; Nasrî, II, s. 8; Halife, s. 38; Hüseyin Hamdi, s. 41; Hasan, s. 21.

65 İbn Ebi Zer, s. 125, 126; Nasrî, II, s. 9; Hüseyin Hamdi, s. 41.

Nuveyrî, İbnu'l-Esir ve Zehebî, Sahra'daki kabilelerin Abdullah b. Yasin'in namaz, oruç ve zekât gibi konulardaki uyarılarını kabul ettiklerini, ancak kıyas ve hadlerin uygulanmasına karşı çıktıklarını, ihtilafın da bundan dolayı çıktığını rivayet etmişlerdir.⁶⁶

4-Sahrâ ve Mağrib'te Fetih Hareketleri

Abdullah b. Yasin tabilerini toplayarak bölgedeki kabilelere karşı uyarma görevlerini sonuna kadar yaptıklarını, bu aşamadan sonra yapılacak tek şeyin silahlı mücadele olduğunu söylemiş ve kendilerine karşı çıkan kabileleri zor kullanarak itaat altına alacaklarını bildirmiştir. Bu anlamda Murabıtlar, ilk önce Cudâle kabilesi üzerine giderek onları kanlı bir savaştan sonra itaat altına almışlardır (Safer 437/Ağustos-Eylül 1045). Bu savaşta Cüdâle kabileleden çok kişi ölmüş ve sonunda Murabıtlara teslim olmuşlardır. Savaştan sonra sağ kalıp kurtulanlar Abdullah b. Yasin'in bildirdiği şekilde *yeniden İslam dinine girmişler* ve Allah'ın bütün emirlerine boyun eğmeyi ve Müslümanlığın gereklerini en iyi şekilde yerine getirmeyi kabul etmişlerdir.⁶⁷ Murabıtlar ordusu daha sonra Lemtûne kabilesi üzerine giderek onları kendilerine boyun eğdirmişler, onlar da Cudâle gibi Kitap ve sünneti uygulama konusunda söz vererek Abdullah b. Yasin'e biat etmiştir.

Lemtûne'den sonra da Mesûfe kabilesi üzerine gidilmiş ve onlar da diğer kabilelerle aynı şartlarda Abdullah b. Yasin'e biat etmişlerdir. Böylece, bölgedeki Cudâle, Lemtûne ve Mesûfe gibi Sanhâce'ye mensup büyük kabilelerinin hepsi Murabıtlara katılmışlardır. Bu yeni dönemde Murabıtların silahlı mücadelesi devam ederken Sahra'daki diğer bazı kabileler Abdullah b. Yasin'in davetine savaşa gerek kalmadan katılmaya başlamışlardır. Abdullah b. Yasin'in tövbe ederek kendilerine katılan bu kişilerin günahlarından temizlenmesi için her birine yüz sopa vurdurduğu rivayet edilmiştir.⁶⁸ Bekrî de, bu kimselerin temizlenmeleri için mallarının 1/3'ünün alındığını rivayet etmiştir. Bu anlamda uygulanan cezaların, tövbe ederek gelenlere de, zor kullanılarak teslim olmuş olanlara da daha önce işledikleri suçlarına göre belirlendiği ifade edilmiştir. Yani daha önce zina edenlere 100 sopa, iftira etmiş ya da içki içmiş olan kimselere 80 sopa, ya da daha farklı suçlar için farklı cezalar uygulanmıştır. Yine, cemaatle namaza katılmayanlara genel olarak 20 sopa vurulmuş, kaçırılan her rekât için beş sopa cezası uygulanmıştır. Bu konudaki sert uygulamadan dolayı halktan bir kısmı, namazı geciktirip sopa yemekten kurtulmak için abdestsiz olarak cemaate katılmışlardır.⁶⁹ Kâdi İyaz, Abdullah b. Yasin'in namazın cemaatle kılınmasında bu derece ısrarlı olmasının sebebi olarak, halkın namaz ve

66 Nuveyrî, XXIV, s. 140; İbnu'l-Esir, VIII, s. 328; Zehebî, XXXI, s. 80; Bel, s. 230.

67 İbn Ebî Zer, s. 126; Nâsırî, II, s. 9.

68 İbn Ebî Zer, s. 126.

69 Bekrî, II, s. 860, 864; Kâdi İyaz, VIII, s. 82.

namazda okunan ayetler konusunda son derece cahil/yetersiz olmalarını dile getirmiştir.⁷⁰

Bu dönemde Murabıtlara katılan kişilere Kur'an ve İslam dininin kurallarını öğrenmeleri için dersler verilmeye başlanmış, böylece bütün halk dini eğitimden geçirilmeye başlanmıştır. Onlara namaz kılmak, zekât ve oşür vermek gibi ibadet ve mükellefiyetler şart koşulmuştur.

Murabıtlar, topladıkları zekât ve oşür gelirleriyle devletlerinin '*beytü'l-mal*'ını oluşturmuşlar, hazinelerinde toplanan paraların bir kısmıyla da yeni silahlar alarak güçlü bir ordu oluşturmaya çalışmışlardır. Onlar Sahra'da kurdukları ve bölgeye göre çok güçlü askeri birlikleriyle hâkimiyet alanlarını hızla bölgenin tamamına ve ötesindeki Sudan ve Gana'ya doğru genişletmişlerdir.⁷¹

Abdullah b. Yasin'in Murabıtların komutanlık görevini kabile başkanlarından Yahya b. İbrahim Cudâli'ye vermiştir. Yahya b. İbrahim'in ölümü üzerine Abdullah b. Yasin ileri gelenleri toplayarak onlarla bu konuda istişare etmiş ve istişare sonucuna göre Yahya b. Ömer Lemtûni'yi komutan olarak görevlendirmiştir.⁷² Bu dönemde Yahya b. Ömer'in kabilesi olan Lemtûne'ye mensup kişiler savaşlarda gösterdikleri cesaret, yiğitlik ve sabırlarıyla öne çıkmışlardır. Onlar, en çok süvariye sahip topluluk olarak, Murabıtlar ordusunun önemli bir unsuru haline gelmişlerdir.⁷³ Yahya b. Ömer, Abdullah b. Yasin'e son derece bağlı, hiçbir şekilde onun emrinden çıkmayan, züht sahibi, dindar biriydi. O, kendisine verilen komutanlık görevini layıkıyla yaparak bu konudaki liyakatini göstermiş, Murabıtlar kısa zaman da bütün Sahra'ya hükmederek Sudan şehirlerine ulaşmışlardır.

Murabıtların mücadele vererek Sahra'daki kabileler arasında birlik ve asayiş sağlamaları şöhretlerinin hızla her tarafta duyulmasını sağlamıştır.⁷⁴ Elde ettikleri bu olumlu şöhretleri diğer bölgelerdeki Müslümanlar tarafından da takdirle karşılanmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Vadi Der'a ve Sicilmasse fakihleri ve buradaki sağduyulu kimseler, (sülehâuhum)⁷⁵ kendisine, emir Yahya b. Ömer'e ve Murabıtların ileri gelenlerine hitaben bir mektup yazarak Murabıtları kendi bölgelerine davet etmişlerdir. Mektuplarında başlarındaki idarecileri olan Mesut b. Vânu'din el-Mağrâvî'nin zulüm, şiddet ve kötülüklerinden şikâyet etmişler, ilim ve din ehli ile diğer Müslümanların buradaki yönetici olan Mağraviler tarafından aşağılandığını, zulüm ve hakarete maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. İbn Haldun, Murabıtları bölgeye davet eden kişinin bizzat Abdullah b. Yasin'in hocası Veccac el-Lamtî olduğunu rivayet etmiştir.⁷⁶

70 Kâdi İyaz, VIII, s. 82.

71 İbn Ebî Zer, s. 126, 127; Nâsırî, II, s. 9, 10; Ganimi, s. 127, 128.

72 İbn Ebî Zer, s. 126; Nâsırî, II, s. 10.

73 *Kitabu'l-Hülel*, s. 21, 22; Hasan, s. 23.

74 Nâsırî, II, s. 10, 11.

75 İbn Haldun, Murabıtları bölgeye davet eden kişinin bizzat Abdullah b. Yasin'in hocası Veccac el-Lamtî olduğunu rivayet etmiştir. Bkz. İbn Haldun, Tarih, VI, s. 243.

76 İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 243.

Bu rivayetlerden anlaşıldığı gibi Sicilmâse ve çevresindeki Mağrâvilerin hâkimiyetindeki halktan ileri gelenler, Murabıtların bölgeye gelmeleri ve adaleti tesis ederek kendilerini bu zalim idarecilerden kurtarmalarını istemişlerdir.⁷⁷ Bu davetin 445-447/1053-1055 tarihlerinde olduğu rivayet edilmiştir. Bu konuda İbn Haldun 445/1053 tarihini vermekte, Bekrî de aslında buna uygun olarak Murabıtların bölgedeki fakihlerin çağrısına olumlu cevap vererek 446/1054'de Sicilmâse'ye vardıklarını rivayet etmektedir. İbn Ebî Zer ise, Sicilmâse ve Der'a fakihlerinin davet mektuplarının 447/1057'de geldiğini rivayet etmiştir.⁷⁸

Sicilmâse ve Der'a bölgesinden gönderilen mektup Abdullah b. Yasin'e ulaşınca Murabıtların ileri gelenlerini toplayıp mektubu okumuş ve onlara bu konudaki görüşlerini sormuştur. Onlar da bu mektubun hem liderleri olan Abdullah b. Yasin'e hem de kendilerine yükümlülük getirdiğini ve dikkate alınması gerektiğini bildirmişlerdir. Abdullah b. Yasin'den bu konuda kendilerine görev vermesini beklediklerini bildirmişlerdir. Bu görüşmelerden sonra bölgeden gelen davete icabet etme kararı çıkmıştır. Bunun gereği olarak da Murabıtlar, hazırlıklarını tamamlayarak, 20 Safer 447 (21 Mayıs 1055)'de 30.000 kişilik binekli askerini yer aldığı⁷⁹ büyük bir orduyla kuze-ye, Sicilmâse ve Der'a vadisi yönüne hareket etmişlerdir. Murabıtlar Der'a'ya ulaşınca onların bölgeye gelişini haber alan Mağrâvilerin lideri Mesut b. Vânu'din ordusuyla karşılarına çıkmıştır. Savaş öncesinde Mesut'a savaşız şekilde bölgeyi teslim etmesi için çağrı yapılmış ve bu çağrıya olumsuz cevap verilince savaş başlamıştır. Şiddetli bir çarpışmadan sonra savaş Murabıtların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Savaşta Mesut ve askerlerinden büyük bir kısmı öldürülmüş, Abdullah b. Yasin onların mallarını, hayvanlarını ve silahlarını ganimet olarak almıştır. Ele geçirilen ganimetin 1/5'i, kendilerini bölgeye davet etmiş olan Sicilmâse ve Der'a fakihleriyle sağduyulu kişilere (sulehâuhum) dağıtılmıştır. Ganimetlerin kalan kısmı ise Murabıtlara bağlı savaşçılar arasında paylaştırılmıştır.⁸⁰ Bundan sonra Murabıtlar Der'a'dan hızla Sicilmâse'ye geçerek burasını da ele geçirmişlerdir. Burada ele geçirilen eski yönetimin temsilcileri Mağrâviler öldürülmüş ve bölgede yeni bir düzen kurulmaya başlanmıştır. Bu anlamda öncelikle Lemtûne kabilesinden yeni bir vali atanmış ve;

77 İbn Ebî Zer, s. 127; Nâsîrî, II, s. 10, 11; Salim, II, 696; Ganimî, s. 127, 128; Hasan, s. 23.

78 Bu konudaki başka bir rivayete göre ise, Abdullah b. Yasin'in hocası, onun Sahra'da kan döktüğü ve insanlara çok kötü davrandığı yolunda aldığı haberlerden dolayı, onu Sahra'ya gönderdiğine pişman olmuştur. Bu pişmanlığını bir mektupla kendisine de bildirmiş. Bu mektubu alan Abdullah b. Yasin, hocasına yazdığı cevabî mektubunda, bölgedeki insanların büyük bir cehaletle birlikte ahlaki ve dinî anlamda çok kötü durumda olduklarını ifade etmiştir. Bu anlamda onların beraber çobanlık yapan kız kardeşleriyle birlikte olup bunu da açıkça itiraf ettiklerini, birbirlerinin hayvanlarına saldırdıklarını ve birbirlerini öldürdüklerini ifade ederek bölgedeki sert tavrını savunmuştur. Nuveyrî, XXIV, s. 142, 143; Zehebî, XXXI, s. 82. Bu konuda Bkz. Bekrî, s. 861; İbn Ebî Zer, 127; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 332; Nâsîrî, II, s. 11; Hasan, s. 23, 24.

79 Bekrî, II, s. 861.

80 İbn Ebî Zer, s. 128; *Kitabu'l-Hülel*, s. 22; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Hasan, s. 24; Bel, s. 233.

- Daha önce şikâyet konusu olan kötülükler ve haksızlıkların ortadan kaldırılması ve adaletin tesisi,
- Her konuda sünnete uygun hareket edilmesi,
- Zekât ve Öşür'ün toplanması,
- Müzik aletleri ve şarap kaplarının kırılarak müzik ve şarabın yasaklanması,
- Kitap ve sünnette karşılığı olmayan vergilerin kaldırılması gibi işler yapılmaya çalışılmıştır.⁸¹

Burada düzenlemeler yapan Abdullah b. Yasin liderliğindeki Murabıtlar tekrar Sahra'ya dönmüşler ve Sudan bölgesinde Hıristiyan topraklarına fetih hareketlerini sürdürmüşlerdir. Ancak kısa zaman sonra tekrar Mağrib bölgesine dönmüşlerdir. Bekrî, bu ikinci gelişin sebebi olarak, Sicilmase'de Murabıtlara karşı çeşitli saldırılar olduğunu, onlara karşı bir mescitte tuzak kurularak Murabıtlara mensup çok sayıda kişinin öldürüldüğünü rivayet etmiştir.⁸² Bundan dolayı Murabıtlar bölgeye tekrar gelerek buradaki hâkimiyetlerini pekiştirmişler ve çevredeki yeni yerleri almaya devam etmişlerdir. Bu dönemde (Muharrem 448/Nisan 1056) Murabıtların komutanlığını yapmakta olan Yahya b. Ömer ölmüş ve Abdullah b. Yasin Murabıtlarla istişare ederek onun yerine kardeşi Ebu Bekir b. Ömer'i komutanlığa getirmiştir.⁸³

Ebu Bekir b. Ömer komutanlığındaki Murabıtlar, 448-450/1056-1058 yıllarında Sûsulaksa'da bulunan ve içinde Abdullah b. Yasin'in mensup olduğu Cezûle kabilesinin de yer aldığı birçok kabile ile savaşmışlardır. Bu arada Sûsulaksa'da hâkim olan Fatimilere bağlı Şii emirliğini ortadan kaldırmışlardır.⁸⁴ Yürütülen bir dizi savaş sonrasında Sûs, Masse ve merkezi şehir durumundaki Târûdant⁸⁵ gibi yerler Murabıtların eline geçmiştir. Daha sonra Dern vadisi ve Nefis gibi önemli yerler ve çevresi savaş yapılarak alınmış, Racrâce ve Hâha gibi bazı şehirler ise savaşız bir şekilde Murabıtlara bağlanmışlardır.⁸⁶ Murabıtlar önemli yerlerden biri olan Ağmât'ı savaşarak ele geçirmişler ve burasını bölgedeki merkezleri olarak kullanmışlardır.

Abdullah b. Yasin, Ağmât'ın ele geçirilmesinden sonra iki ay kadar burada kalarak bir müddet dinlenmiştir. Murabıtlar ordusu Ağmât'tan Tadla'ya

81 İbn Ebî Zer, s. 128, 129; Halife, s. 51; Bel, s. 233.

82 Bekrî, II, s. 861.

83 İbn Ebî Zer, s. 128; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Nâsırî, II, s. 11; Hasan, s. 24.

84 Sûsulaksa'da Tarûdant merkezli Şii Fatimilere bağlı bir emirlik vardı. Bunlara el-Beceliyye deniliyordu. Ali b. Ubeydullah, İfrikiyye'de, Ubeydullah (eş-Şii) ayaklanmasında buraya gelmiş ve Rafiziliğin yayılmasını sağlamıştı. Onlar sadece kendilerini hak mezhep olarak görmekteydiler. Abdullah b. Yasin ve Ebu Bekir b. Ömer, bölgeyi ele geçirmek için savaşmışlar ve bu savaşlar esnasında çok sayıda kişiyi öldürmüşlerdir. Bundan sonra bölgede Ehl-i Sünnet (Malikilik) hâkim olmuştur Bkz. İstiskâ, II, s. 13; Harekât, I, s. 159.

85 Brignon, "Murabıtlar", s. 332, Harekât, İbrahim, *el-Mağrib Abre't-Tarih*, Dârur-Reşâdi'l-Hadis, I, s. 159, Dârulbeydâ 2000.

86 İbn Ebî Zer, s. 129; *Kitabu'l-Hülel*, s. 23; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Nâsırî, II, s. 10-14.

geçerek burada hâkim olan Benî Yefren'in hâkimiyetine son vermişlerdir. Onlar bundan sonra 50.000 kişilik bir orduyla.⁸⁷ Atlas Okyanusu sahilinde Temesnâ çevresinde, kendilerinin özel peygamberleri olduğunu savunan, kitapları ve ibadetleriyle yeni bir dinî inanç sistemi ortaya koymuş olan, İslam dininden sapmış (heterodoks) Bergavâta⁸⁸ üzerine gitmişlerdir.⁸⁹ Onlar, diğer savaşlarda olduğu gibi burada da düşmanlarıyla savaşa başlamadan önce anlaşmak için bazı önerilerde bulunmuşlar, şartlarının kabul edilmemesi üzerine savaş başlamıştır. Bergavâta askerlerinin başında emirleri Ebû Hafs Abdullah b. Ebî Ubeyd bulunmaktaydı. İki ordu arasında, her iki taraftan da çok kişinin öldüğü şiddetli bir dizi savaş yapılmıştır. Bergavâta ile yapılan savaşlara Abdullah b. Yasin de bizzat katılmış ve bu savaşların birinde yaralanarak kısa zaman sonra da ölmüştür.⁹⁰ Kadî İyaz, Abdullah b. Yasin'in Bergavata ordusuna karşı kahramanca savaştığını, arkadaşlarından küçük bir toplulukla Bergavata askerlerinin arasında kalarak şehid edildiğini belirtmiştir.⁹¹ Ancak, muhtemelen Abdullah b. Yasin o anda hemen ölmemiş, yaralı olarak Murabitlar tarafından daha güvenli bir yere, kendi askeri alanları içine çekilmiş ve tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu arada o, Murabitların ileri gelenlerini etrafında toplayarak onlarla son görüşmesini yapmış ve yine son isteklerini dile getirmiştir.⁹² Bu konuşmasında, düşman topraklarında bulduklarını, kendisinin de ölmek üzere olduğunu, ancak mücadelelerinin kahramanca ve hiçbir şekilde gevşekliğe meydan vermeden devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine onlardan birlik içinde, insanlara yardım ederek ve Allah yolunda kardeşçe hareket etmelerini istemiştir. Son olarak özellikle

87 Kadî İyaz, VIII, s. 83.

88 Bergavâta, Hişam b. Mervan (ö. 125-743) döneminde Mağribu'l-Aksa'da ortaya çıkan, Yahudi asıllı olduğu söylenen Salih b. Tarif tarafından kurulmuş sapık (heterodoks) bir inanç sistemine bağlı topluluğu ifade etmektedir. Hareketin ilk lideri olan Tarif, Endülüs'te Şezûne'ye bağlı Berbat denilen bir yerdeni. Doğru'da ilim tahsil etmiş, sihir konusunda uzmanlaşmış, Mağrib'e gelerek Tamesnâ'ya yerleşmiş ve bu bölgede kendi inancını yaymıştır. Tarif'ten sonra başkanlığa geçen oğlu Salih, kendisinin Kur'an'da bahsedilen 'Sâlihu'l-Mü'minün' (Kur'an, 66/4) olduğunu söylemiş, İslam'daki bazı ibadetleri değiştirerek yeni din kuralları tebliğ etmiştir. Onun tebliğ ettiği iddia edilen bazı kuralları şöyle özetleyebiliriz: O, namazı beş gündüz, beş de gece olmak üzere on vakte çıkarmış, orucu Recep ayına, kurbanı 21 Muharrem'e almış, abdest alırken göbük ve bacakları yıkamayı, gusül abdestini ise sadece haram yoldan cünüp olanların alması gerektiğini bildirmiş, namazların bazılarının secdesiz, imâ ile kılınması, sadece son rekâtta üç/beş secde yapmak gerektiğini söylemiş, horoz kesmeyi yasaklamış, namazlarda okunması için seksen sureli yeni bir Kur'an tebliğ etmiştir. Bkz. Bekrî, II, s. 819-828; İbn İzâri, I, s. 223-227; İbn Ebî Zer, s. 131-133; Nâsîrî, II, s. 14. İbn Haldun ise Bergavâta'yı, Berberi Musâmide'nin kollarından karışık bir topluluk olarak açıklar. Bu topluluk hicri birinci yüzyıl başlarından itibaren bölgede bir hanedanlık kurmuş, Murabitların ortaya çıkmasına kadar yaklaşık dört asır boyunca bu hanedanlık devam etmiştir. İbn Haldun, Tarih, VI, s. 276-280. Bu konuda ayrıca bkz. Bekrî, II, s. 819-827; İbn İzâri, I, s. 224-227; Seâlibî, Abdülaziz, *Târîhu Şimâli İfrîkiyâ mine'l-Fethi'l-İslâmî ilâ Nihâyeti'd-Devleti'l-Ağlebiyye*, Yayınlayan, Ahmed b. Milâd ve Muhammed İdris, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, s. 146-152, Beyrut 1990; Bel, s. 173-180.

89 İbn Ebî Zer, s. 129; Hüseyin Hamdi, s. 44.

90 Bekrî, II, s. 863; İbn Ebî Zer, s. 132; *Kitabu'l-Hülel*, s. 23; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Nâsîrî, II, s. 10, 11; Brockelmann, C., *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, TTK Yayınları, s. 167, Ankara 1992; Halife, s. 65.

91 Kadî İyaz, VIII, s. 83.

92 Sâlim, II, s. 698; Hüseyin Hamdi, s. 44.

liderlik konusunda kıskançlık ve muhalefet ederek yönetimi zafiyete düşürmemelerini, liderliğin Ebu Bekir b. Ömer el-Lemtûnî tarafından yürütülmeye devam etmesini vasiyet etmiştir. Bundan kısa zaman sonra da 24 Cemaziyelevvel 451/8 Temmuz 1059'da ölmüş⁹³ ve Temesnâ'da öldüğü yer olan Kerifle/Kerifelt denilen yerde defnedilmiştir.⁹⁴ Daha sonra mezarının yanına bir mescit inşa edilerek hatırası yaşatılmaya çalışılmıştır.⁹⁵ Abdullah b. Yasin'in mezarı Fas'ta Rabat bölgesindedir. Zirikli ve Ravdu'l-Kırtas'ın yayıncısı onun mezarının olduğu yerde hala bir türbe bulunduğunu nakletmektedirler.⁹⁶

Abdullah b. Yasin'in ölümünden sonra Murabıtların dinî konulardaki fetva makamına Süleyman b. Addû/Haddû geçmiş, ancak o da yaklaşık bir yıl sonra ölmüştür.⁹⁷

SONUÇ

Mütevazı bir fakih olan Abdullah b. Yasin, İslamiyet'in sadece adının kaldığı, göçebe bir halkın içine girerek ısrarcı, sabırlı bir mücadelede sonra büyük bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiştir.

Abdullah b. Yasin, kendisini içlerinde barındırmayıp hicrete zorlayan kabilelerden bir grupla ayrılıp, sonra güçlü bir şekilde orduyla geri dönerek bölgenin tamamında kısa zamanda tam olarak hâkimiyet kurmuştur.

Abdullah b. Yasin, mücadelesinde bir yandan dinî ve ahlaki ilkelere vurgu yaparak bu alandaki yanlış anlayış ve uygulamalarla mücadele ederken bir yandan da haksız vergilerin kaldırılması yönündeki ifade ve uygulamalarıyla hâkim oldukları bölgelerdeki halkın desteğini almıştır. Onun çalışmaları başlangıçta tamamen dinî eğitim ve ibadet amaçlı olarak başlamışken, daha sonra siyasi ve askeri bir yapıya dönüşerek bölgenin kaderini değiştirmiştir.

Abdullah b. Yasin, tabilerine dinî heyecan, kahramanlık ve cihad ruhu aşılamıştır. Onun Sahra'da harekete geçirdiği bu yeni ruh, Mağrib Müslümanları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Murabıtların ortaya koydukları başarılar Mağrib'le sınırlı kalmamış, Abdullah b. Yasin'in ölümünden çeyrek asır sonra Endülüs'te de devam etmiştir. Onların Endülüs'teki mücadeleleri Müslümanların bölgede Hıristiyan saldırılarına karşı birkaç asır daha ayakta kalmalarında önemli rol oynamıştır.

93 Abdullah b. Yasin'in ölüm tarihiyle ilgili olarak, Bekrî, İbnu'l-Hatib de İbn Ebî Zer gibi bazı kaynaklar 451 tarihini verirken, Kâdî İyaz, İbn Haldun, Hülelû'l-Mevşiyye'de ise 450 tarihi verilmiştir. Burada gün ay ve yıl olarak tarih veren İbn Ebî Zer'in rivayeti esas alınmıştır. Bkz. İbn Ebî Zer, s. 132; Halife, s. 66; Salim, II, s. 698; Hasan, s. 25.

94 İbn Ebî Zer, s. 132; Doutte, I., s. 44.

95 Bekrî, II, s. 863; İbn Ebî Zer, s. 132; Özaydın, Abdülkerim, *Abdullah b. Yasin*, DİA, I, s. 142, İstanbul 1988.

96 İbn Ebî Zer, s. 132; Zirikli, VI, s. 44.

97 Kâdî İyaz, VIII, s. 82; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Sâlim, II, s. 698; Hüseyin Hamdi, s. 45; Harekât, I, s. 160.

Abdullah b. Yasin, çok zor şartlar altında bile insanın neler yapabileceğini ve başarabileceğini göstermiş olması açısından da önemli örnek bir şahsiyettir. Dışarıdan gelen yabancı biri olarak Sahra'nın göçebe, mahrumiyetler içinde, medeniyetten tamamen uzak kalmış insanlarını, özveri ve dinî hassasiyetiyle eğitmeye çalışmıştır. Göçebe olarak yaşayan, aralarında siyasi birlik olmayan bu insanlar arasında birlik sağlayarak onların bölge ve dolaylı olarak da dünya tarihinde etkili bir şekilde rol oynamalarını sağlamıştır. Onun şahsında, dinî anlayışların değişmesiyle toplumların çok kısa zamanda nasıl büyük bir oranda değişebileceğini ve bu değişimden sonra da nasıl hayal bile edilemeyecek başarılar imza atabileceğini görmekteyiz.

Abdullah b. Yasin, dinî ve siyasi anlamda Sahra ve Mağrib halkını birleştiren bir kişidir. Onun takipçileri olan Murabıtlar ise, Sahra, Mağrib-i Aksa ve Endülüs'ü birleştiren kişiler olmuşlardır. Bu birleşmeyle de Mağrib ve Endülüs'te tarihin akışı yeniden, farklı bir şekle kavuşmuş, dinî, siyasi ve toplumsal hayat yeni bir rotaya girmiştir. Bu değişiklik çeşitli boyutlarda bütün Afrika, İslam dünyası, Avrupa ve dünya tarihine de etki etmiştir.

Abdullah b. Yasin'in temellerini attığı Murabıtlar Devleti ile birlikte bölgede dinî duyarlılık artmış ve sosyal hayatta köklü değişiklikler olmuş, siyasi, ekonomik ve dinî açılarından yeni bir dönem başlamıştır. Mesela, Sahrâ'dan Mağribu'l-Aksâ'ya kadar olan geniş bölge tek siyasi çatı altında birleştirilmiş, buradaki ekonomik hareketlilik onların kontrolünde devam etmiştir. Yine Sûsulaksâ'da daha önce dinî ve siyasi olarak hâkim olan Şiilik yerini Malikiliğe bırakmıştır. Atlas Okyanusu kıyılarında yaklaşık üç asırdan beri yerleşmiş olan Bergavâta gibi peygamberlik ve ibadetlerle ilgili İslam'ın temel inanç ve uygulamaların farklı yeni prensipler ortaya koyan (heterodoks) anlayışların hâkimiyetine son verilmiştir.

Murabıtlar hareketi, aynı zamanda kendilerinden sonra gelecek olan ve bölgede daha etkili ve daha uzun süre hâkim olan Muvahhidler ve dolaylı olarak da onların devamı niteliğindeki Hafsilerin hazırlayıcısı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Altundağ, Şinasi, *Murabıtlar*, İA, VIII, 580-586, İstanbul 1954.
- Bekrî, Ebû Ubeyd el-Endelüsi (ö.487/1094), *el-Mesâlikve'l-Memâlik*, Yayınlayan, A. P. Van Leeuwen ve A. Ferre, Tunus 1992.
- Bel, Alfred, *Firâku'l-İslamiyye fi Şimâli'l-İfrîki mine'l-Fethi'l-Arabi Hatta'l-Yevm*, Ter. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-'arbi'l-İslamî, Beyrut 1981.
- Brignon, J., *Murabıtlar*, 'Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi' içinde, Ter. Komisyon, V, 331-339, Çağ Yay. İstanbul 1987.
- Brockelmann, C., *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Doutte, E., *Abd Allah b. Yasin al-Cuzûlî*, İA, I, s. 44, İstanbul 1940.

- Gânimî, Abdulfettah Mukallid, *Mevsûatu Târihi'l-Mağribi'l-Arabî*, I-II, Kahire 1994.
- Halife, Hâmid Muhammed, *Yusuî b. Tasîîn*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2003.
- Harekat, İbrahim, *el-MağribAbre't-Tarih*, Dâru'r-Reşâdi'l-Hadis, Dârulbeydâ 2000.
- Hasan, Ali Hasan, *Hadâratu'l-İslamiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endülüs, Asru'l-Murabitîn ve'l-Muwahhidîn*, I. Baskı, Mektebetu'l-Hancı, Mısır 1980.
- Hüseyin, Hamdi Abdilmünim Muhammed, *Tarihu'l-Mağribve'l-Endülüs fi Asri'l-Murabitîn ve Devletü Ali b. Yusuî el-Murabitî*, İskenderiyye 1986.
- Hüseyin, en-Nânî Veled, *Sahrâu'l-Mülessimîn*, Beyrut 2007.
- İbn Ebî Zer el-Fâsî (ö. 727/1327), *el-Enisü'l-Mudrib bi Ravdi'l-Kurtas fi Ahbâri Mulûkü'l-Mağrib Târihu Medinetü Fâs*, Rabat 1972.
- İbnu'l-Esir, Ali (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Tarih*, Yayınlayan, M. Y. ed-Dakâka, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İbn Haldun, Abdurrahman (ö. 808/1406), *Tarihu İbn Haldun*, Yayınlayan, H. Şahade, Beyrut 2000.
- , *Mukaddime*, Çev. Z. K. Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1990.
- İbnu'l-Hatib es-Selmânî, Lisanuddin (ö. 776/1374), *el-İhâta fi Ahbâri Gırnata Ba'du Ahbârihi I-IV*, Yay. M. A. İnan, Kahire 1973-1978.
- , *Kitabu A'mâlu'l-A'lâm fi men Büyia Kable'l-İhtilâm min Mulûki'l-İslam*, Yayınlayan, L. Provençal, Kahire 2006.
- İbn İzâri Merraküşî (ö. 695/1295), *Kitâbu'l-l-Beyânî'l-Muğrib fi Ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, Yayınlayan, Colan ve L. Provençal, Leyden 1948.
- İbnu'l-Verdî, Zeynuddin Ömer (ö. 1349), *Tarihu İbnu'l-Verdî*, Yay. A. Rifat Berdâvî, Beyrut 1970.
- İdrisî, eş-Şerîf (ö. 1166), *Kitâbu Nüzhetu'l-Müşâk fi İhtirâki'l-Afâk*, Leiden 1863.
- Kâdi İyâz b. Musa b. İyâz es-Sebtî (ö. 544), *Tertibu'l-Medarik ve Tekribu'l-Mesâlik li-Ma'rîfeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, Yayınlayan, S. A. E'râb, Rabat 1983.
- Kitabu'l-Hüelül'l-Mevşîyye* (ö. 783/1382 sonrası), müellifi meçhul, Yayınlayan, S. Zekkar, A. Zemame, Dârulbeydâ 1979.
- Kazvîni, Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmut (ö. 682/1283), *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-Ebâd Tasnîfi'l-Emami'l-Âlem*, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1960.
- Köprülü, Fuad, 'Ribat' *Vakıflar Dergisi*, Sayı-II, 267- 278, İstanbul 1974.
- Naci, Hikmet, *Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Beberiler*, İstanbul 1955.
- Nâsirî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid, *Kitabu İstiksâ li-Ahbâri'l-Mağribi'l-Aksâ*, Yayınlayan, C. en-Nâsirî, M. en-Nâsirî, Daru'l-Kitab (yaynevi), Darulbeydâ 1954.
- Nuveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdulvehhab (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, Yayınlayan, Abdulmecid Turhîni, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. baskı, Beyrut 2004.
- Özaydın, Abdulkarim, *Abdullah b. Yasin*, DİA, I, 142, İstanbul 1988.
- Sâlim, Abdulaziz, *el-Mağribu'l-Kebîr el-Asru'l-İslamî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1981.
- Seâlibî, Abdulaziz, *Târihu Şimâli İfrikyâ mine'l-Fethi'l-İslâmî ilâ Nihâyeti'd-Devleti'l-Ağlebiyye*, Yayınlayan, Ahmed b. Milâd ve Muhammed İdris, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1990.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Berberiler*, DİA, V, 478-483, İstanbul 1992.
- Yiğit, İsmail, *Murabitlar*, DİA, XXXI, 152-155, İstanbul 2004.
- Zehabî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748), *Tarihu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Meşâhîrve'l-A'lâm*, Yayınlayan, Ö. A. Tedmurî, Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut 1994.
- Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm Kamûsu't-Terâcim*, Beyrut 1989.